

*Ташкуллова Ш.Б.***«АРАБ ЖАЗЫН» ТАЛДООДОГУ ФИЛОСОФИЯЛЫК МЕТОДДОР
ЖАНА ЫКМАЛАР***Ташкуллова Ш.Б.***ФИЛОСОФСКИЕ СПОСОБЫ И МЕТОДЫ ДЛЯ АНАЛИЗА
«АРАБСКОЙ ВЕСНЫ»***Sh.B. Tashkulova***PHILOSOPHICAL METHODS AND TECHNIQUES FOR ANALYSIS
THE «ARAB SPRING»**

УДК: 336/11.6

Бул макалада «Араб жазын» талдоодогу философиялык методдор жана ыкмалары каралган.

В этой статье рассмотрены философские способы и методы анализа «Арабской весны».

This article discusses the philosophical methods of analysis of the "Arab spring".

«Араб жазы» бир жагынан, көптөгөн спецификалык чектерге ээ болгон тарыхый процесстин бөлүгү болуп эсептелсе, экинчи жагынан ал коомдук өнүгүүнүн мыйзам ченемдүү натыйжасы, ушул эки сапаттарда ал тарыхый жана коомдук өнүгүүнүн ылайыктуу концепциялары менен баяндалып, түшүндүрүлө алат. Бирок, бул жерде азыркы күндө ар түрдүү формасы жана маңызы боюнча эле эмес, өз маңызы боюнча карама-каршы болгон концепциялары менен да байланыштуу болгон олуттуу маселе пайда болот.

Биз жалпы чектерде азыркы күндөрдө илимий коомчулукта зарыл муктаждыкты жараткан концепцияларды карайбыз. Мындай концепциялардан болуп биринчи коомдук өнүгүүнүн Гегелдик концепциясы эсептелет. Тарых философиясында ал бирден-бир кадыр-барктуу болуп эсептелип, көптөгөн окумуштуу коом-таануучулардын көңүл борборунда болгон. Аталган концепциянын негизин жалпы адамзат тарыхы жеке мыйзам ченемдүү процесс болуп эсептелерине ылайык, анын бардык фактылары, көрүнүштөрү жана процесстери бири-бири менен тыгыз байланышта болушкан жана бири-бирин негиздеген идея түзөт. Тарыхты, анын маңызын мындай түшүнүү тарыхка болгон монистик көз караш аталышына ээ болду. Г.Гегель менен катар тарыхтын монистик концепциясын К.Маркс менен Ф.Энгельс да иштеп чыгышкан.

Коомдук прогресс жана процесстин жекелиги анын формасынын көптүгү туурасындагы идеяларга таянуу менен Г.Гегель объективдүү идеализм өнүгүндө жалпылоо менен жалпы тарыхый процесстин оригиналдуу концепциясын сунуш кылган. Аталган концепцияга ылайык тарых мыйзам ченемдүү про-

цесс болуп эсептелет, анда анын ар бир мезгили жана доору, кандай гана өзгөчөлүккө ээ болбосун, жалпы жонунан, өз жыйындысында адамзат коомунун өнүгүүсүнүн зарыл мыйзам ченемдүү тепкичин пайда кылат.

Г.Гегелдин пикири боюнча, бүткүл дүйнөлүк тарых – бул дүйнөлүк рухтун өнүгүүсүнүн жана ишмердүүлүгүнүн натыйжасы, андыктан, анын маңызын жана милдеттерин түшүнүү рух эркиндиги түшүнүгүнөн жана акыл-эстин учурунун өнүгүүсүнөн келип чыкканда жана өздүк аң-сезим менен рух эркиндиги жалпы рухту чечмелөө жана жүзөгө ашыруу катары кызмат кылат» [25,370-б.].

Өз учурунда рух тарыхы – реалдуу жүзөгө ашырылышында анын ишмердүүлүгү, андыктан рух иш жүзүндө анын ишмердүүлүк пайда болуу процессинде рух катары жасоосу эсептелет. Өзүндүн рухунду аңдап билүү – бул анын болмушу, ошондуктан өзүнүн өнүгүүсүнүн эң жогорку, жыйынтыктоочу баскычында рух өзүнүн баштапкы абалына салыштырмалуу кыйла жогорку деңгээлге көтөрүлгөн. Адамзатка карата колдонулуучу жалпы рух, акыл-эс коомдун тарыхый өнүгүүсүндө жүзөгө ашырылып, ага карата мыйзам ченемдүү кубулуш катары табияттын мыйзамдарына окшошуп бул мыйзам ченемдүүлүктөр автоматтык түрдө көрүнбөйт, тескерисинче адамдардын аң-сезимдүү ишмердүүлүктөрүнүн аркасында ишке ашырылат, алар өзүн-өзү өркүндөтүү жана тарбиялоо жөндөмдүүлүгүнө ээ. Ошентип, рухту өздүк аңдап билүү жана анын өркүндөтүлүшү бир эле мезгилде адамдардын өзүлөрүнүн, алардын өнүгүүсүнүн, прогресс жолундагы кыймылынын жакшыртылышы эсептелет. Тарыхый өнүгүүнүн ар кыл мезгилдеринде болуп жаткан көрүнүштөрдүн жана фактылардын өтө көптүгүнө карабастан, алар өз ара тыгыз байланышта болушкан жана белгилүү бир мыйзам ченемдүүлүктөргө учурдагы фактылар жана көрүнүштөр баш ийгендей эле белгилүү бир мыйзам ченемдүүлүктөргө баш ийишкен.

Дүйнөлүк рухтун жүзөгө ашырылышы болуп эсептелүү менен адамзат тарыхы убакыт ирмеминде

чукул кайрылат, ушуну менен анын ар бир этабында өнүгүү идеясына баш ийген белгилүү бир максат жүзөгө ашат. Тарыхтын жалпы максаты болуп адамга жана коомго карата колдонулуучу рух эркиндигинин өнүгүүсү эсептелет дагы, өзүнүн жүзөгө ашырылуусу жарандык коомдогу адамдын эркиндигинде болуп өтөт. Г.Гегелдин пикири боюнча, эркиндик, өзүндөгү болгон максат жана анын жүзөгө ашырылуусуна рух аракет кылат, дүйнөлүк тарых – бул аталган максатты жүзөгө ашыруу, ал тарыхта дайыма байкалаарлык курмандыктар менен ишке ашырылып келген. Ушул максаттын өзү гана – тарыхта ишке ашырылуучу эркиндик, ал адамдардын дүйнөсүндө болуп өтүүчү бардык өзгөрүүлөрдүн негизинде жатат, андыктан адам эркин жандык жана бул «анын табиятынын аныктамасын түзөт»- деп эсептейт Г.Гегель [26. 31-б.].

Адамзат тарыхында жүзөгө ашырылган дүйнөлүк рухтун өнүгүүсү, анын эркиндикке болгон алдыга жылуусу өзүнөн өзү эле боло калбайт, ал жеке кызыкчылыктарын коргоо, өз максаттарына жетүүгө аракет жасоо менен конкреттүү адамдардын тажрыйбалык ишмердүүлүгү аркылуу жүзөгө ашырылат жана өзүнүн активдүү ишмердүүлүгү менен дүйнөлүк рухтун көрүнүшүндөгү тигил же бул көрүнүшкө таасирин тийгизет.

Ошентип, Г.Гегель бүткүл дүйнөлүк тарыхты бир бүтүндүк катары караган жана аны иш-аракеттик кыймыл, башкача айтканда төмөнкүдөн жогоруну карай болгон өнүгүү катары берүүгө аракет жасаган. Чындыгын айтканда, эркиндик идеясы сыяктуу эле прогресс идеясы тарыхый өнүгүүнүн Гегелдик концепциянын негизинде жатат жана анын маңызын билдирип турат. Ошол эле идеялардын өзүндө К.Маркстын коомдук өнүгүүсүнүн материалистик концепциясы негизделет. Аталган концепциянын маңызы жетишээрлик так түрдө В.И.Ленин жазып калтырган ой-пикиринде берилген: «Маркс кокусунан пайда болуучу жана өзгөрүүчү башчылыктын (коомдун жана өкмөттүн эркине жараша) эркине жараша бардык өзгөрүүлөргө жол берилүүчү индивиддердин механикалык шайманы катары коомго болгон көз караштын аягына чекти койду жана биринчи жолу аталган өндүрүштүк мамилелердин жыйындысы катары коомдук-экономикалык формация түшүнүгүн орнотуу менен социологияны илимий кыртышка алып келди» [52. 139-б.].

Табиятты изилдөө сыяктуу эле тарыхый процесстерди окуп, үйрөнүү коомдук өнүгүүнүн адамдардын эрки менен аң-сезиминен көз каранды болбогон объективдүү мыйзамдарын өздөштүргөндөн кийин гана мүмкүн. Социалдык философиянын тарыхында мындай максатты алгачкы жолу классикалык немец философиясынын өкүлдөрү, анын ичинен өзгөчө Г.Гегель койгонун жогоруда айтып өттүк. Бирок, анын идеалистик көз караштарынын чегинде бул маселе толук кандуу чечилбей калгандыгы белгилүү.

Мурдагы философияны диалектикалык мүнөздө

четке кагуу менен анын жетишкендиктерин эске алуу аркылуу К.Маркс бул маселени чечүү максатында материалисттик багытты тандап алган. Бирок тарыхты материалисттик түшүнүү үчүн коомго карата материя түшүнүгүн иштеп чыгуу менен катар эле коомдон материянын бир нече белгилерине жооп бере алган чөйрөнү табуу керек эле.

Коомдук турмуштун материалдык негизин табуу философиянын негизги маселесин коомго карата материалисттик деңгээлде чечүү дегенге барабар болгон. Жалпы болмуштан коомдук болмушту же адамдардын материалдык жашоо-тиричилигин айырмалап алуу аркылуу марксизм коомду материянын кыймылынын эң бийик социалдык формасы катары аныктоо менен бирге материалдык өндүрүш чөйрөсүн, экономикалык мамилелерди, базисти социалдык материя деп атаган. Ошентип, материалдык өндүрүштү башат катары аныктоо менен Маркс адамзат менен табият болмушунун уюткусун түшүндүрүүгө аракет жасаган. Демек, марксизмде коом деп аталган имараттын пайдубалы катары материалдык өндүрүш менен экономикалык мамилелерден куралган базис, ал эми анын дубалдары жана чатыры делип коомдук аң-сезимдин формаларынын жыйындысынан турган надстройка аталган.

К.Маркс адамдар илим, саясат, философия, дин ж.б. менен алектенүүдөн мурда тамактануулары, суусундуктарын кандыруулары, кийим-кече менен камсыз болуулары, турак-жай күтүүлөрү, башкача айтканда эмгек кылуулары абзел деген күнүмдүк аң-сезимдин түшүнүктөрүн илимдин деңгээлине чейин көтөрүп чыккан дагы, бул пикирди өз концепциясынын өзөктүү идеясына айландырган. Демек, эмгек коомдук турмуштун негизи болуп саналат. Эмгексиз коом пайда боло алмак эмес жана жок болуп да кете албайт.

Коомдук турмуштун көп кырдуу кубулуштары менен көрүнүштөрүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн түшүнүүгө болгон социалдык зарылдык тарыхый процессти теориялык жол менен түшүндүрүүгө болгон ар кыл аракеттерди камтыган. Марксизмдин социалдык философиясы коомдук процессти анализдөөнүн логикалуу, теориялык жактан негиздүүлөрүнүн бири болуп саналат.

Марксизмдин социалдык философиясынын предмети коомдук кубулуштарды анализдөө менен баалоонун, алардын ичинен кайсынысы негиздүү, базистүү, ал эми кайсынысы андан келип чыгышын түшүнүүнүн белгилүү бир критерийлерин иштеп чыгууга мүмкүндүк берген коомдук өнүгүүнүн логикасы эсептелет. К.Маркстын пикиринде ар кыл мүнөздөгү жана көп кырдуу окуялар менен көрүнүштөрдөн куралганына карабастан, коомдук турмуш баш аламандык менен кокустуктардын эмес, өнүгүүнүн белгилүү бир мыйзамдарына баш ийген иреттүү система болуп саналат.

Табигый мыйзамдар материясыз ишке ашпаган сымал, коомдук өнүгүүнүн мыйзамдарын да адамдардын аң-сезимдүү ишмердүүлүгүнөн тышкары

элестетүү мүмкүн эмес. Бул мыйзамдар адамдардын аң-сезимдүү ишмердүүлүгүндө көрүнсө да, индивиддердин аң-сезиминен көз каранды болбой, объективдүү мүнөзгө ээ. Тарыхтын мыйзамдарын түзүү менен адамдар алардын объективдүү бийлигине баш ийишет.

Ошентип, коомдук мыйзам ченемдүүлүктүн маңызы социалдык өнүгүүнүн төмөндөн жогору карай жүргөн негизги багытын мүнөздөп, коомдук турмуштун кубулуштары менен көрүнүштөрүнүн объективдүү, маңыздуу, зарыл, кайталанып туруучу байланыштары катары сыпатталган коомдук өнүгүүнүн мыйзамдары аркылуу туюнтулат. Алсак, материалдык жана рухий жыргалчылыктардын көбөйүшү менен адамдын керектөөлөрү да өсөт; материалдык өндүрүштүн өнүгүшү коомдук-экономикалык формациялардын негизинде жатат; коомдук прогресс тарыхый өнүгүүдөгү адамдык фактордун ролунун өсүшүн камтыйт; материалдык өндүрүштүн өнүгүүсүнүн негизинде өндүрүш мамилелеринин өндүргүч күчтөрдүн мүнөзү менен өнүгүү деңгээлине ылайык келүү мыйзамы жатат.

Өндүрүш мамилелеринин аныктоочу мүнөзү тууралуу окуу Маркска көп түрдүүлүгү менен кайталангыс өзгөчөлүктөрүнө карабастан ар кандай өлкөлөрдүн ортосундагы жалпылыкты ачууга мүмкүндүк берген. Мамлекеттер өздөрүнүн өндүрүш күчтөрүнүн өнүгүү деңгээли, тили, каада-салты ж.б. белгилери менен айырмалана алышат. Бирок, аларда бирдей өндүрүш мамилелери түзүлсө, анда алар өнүгүүнүн бирдей тарыхый этабында же бирдей коомдук-экономикалык формацияда турушат.

Коомдук-экономикалык формация деп өнүгүүнүн белгилүү бир тепкичинде турган коомду же коомдун кандайдыр бир тарыхый тибин түшүнүшөт. Коомдук-экономикалык формациянын негизине өндүрүү ыкмасы коюлуп, базис же өндүрүш мамилелери анын маңызын түзөт. Ошону менен катар эле коомдук-экономикалык формацияга эмгектин коомдук уюштурулушунун белгилүү бир мүнөзү, адамдардын жалпылыгынын конкреттүү формалары, бийликтин, башкаруунун, надстройканын, үй-бүлө менен тиричилик кылуунун өзгөчө тиби ж.б. мүнөздүү экендиги маалым.

Элдердин менталдуу, диний, маданий өзгөчөлүктөрү жалпы маданият сыяктуу эле цивилизациялык ыкманын алкагында көңүл бурулбай калган эмес, бирок анын тарыхый жана саясат таануу процесстеринин чечмеленүүсүнүн негизине салынган.

«Араб жазынын» өзүнүн аталышы модернизациялык процесстерге тартылган араб спецификасына, элдердин маданий жана менталдык өзгөчөлүктөрүнө кайрылуусун божомолдойт. Биздин пикирибизде, "араб жазын" жалпы жонунан батыш цивилизациясына мүнөздүү болгон бир катар араб мамлекеттеринин өнүгүү идеяларын жүзөгө ашыруу ишаракети катары баалоого болот. Анын үстүнө «Араб жазын» цивилизациялардын чыр-чатагы көз карашында анализге дуушар кылууга болот. Демек,

мунун баары цивилизациялык ыкманы биз карап жаткан феноменге баа берүүдөгү максаттуулугу туурасында айтып жатат. Аталган ыкма, биздин пикирибизде чоң ченемде башка биз караган ыкмаларга салыштырмалуу араб дүйнөсүнүн бөлүктөрүндө болуп жаткан процесстерге тактык киргизүүгө жөндөмдүү.

Аталган ыкманын негизги өкүлдөрү болуп А.Тойнби, У.Ростоу, Г.Еллинека, Г.Кельзен ж.б.

Тарыхый процесстерди маданий жана цивилизациялык спецификанын көз карашында түшүндүрүүгө аракет жасаган бирден-бир ойчулдардан болуп белгилүү немец философу жана тарыхчысы О.Шпенглер болгон, ал маданият таануу ыкмасынын негиз салуучусу катары, өз маңызы боюнча цивилизациялык ыкмага өтө жакын деп эсептейт.

О.Шпенглердин философиясындагы акыркы болуп органикалык жашоо түшүнүгү эсептелет, ага ылайык маданият О.Шпенглер тарабынан татаал, биримдикке ээ болгон «организм» катары түшүндүрүлөт, ушул себептен башка «организмдерден», башкача айтканда маданияттардан алыстатылган. О.Шпенглердин өзү 8 маданиятты бөлүп көрсөткөн, алсак: египеттик, вавилондук, индиялык, кытайлык, грек-римдик (апполондук), византиялык-арабдык (магиялык), батыш европалык (фаустовдук) жана май маданияты. О.Шпенглердин эсебинде, ар бир маданият акыр аягында цивилизацияга кайра жаралуу менен миң жылдын аралыгында жашайт. Ар бир маданият тигил же бул маданияттын көрүнүшү, ички байкалышы катары жеке цивилизацияга ээ. Ар бир маданият элдердин же элдердин тобунун тарыхый өнүгүүсүнүн белгилүү бир этабында пайда болот дагы, өз эволюциясынын бардык этаптарын басып өтүп, акыр аягында тарыхый көрүнүш менен дал келет. Маданияттын өнүгүүсүнүн жыйынтыктоочу фазасы катары цивилизация кызмат кылат, О.Шпенглер жазгандай, «маданияттын качып кутулгус тагдыры». Цивилизация философтон пикиринде, – бул «адамдардын жогорку түрү жүзөгө ашырууга жөндөмдүү болгон акыркы жана жасалма абалдар. Алар – аяктоо, алар калыптануунун артында тургандар, жашоонун артындагы өлүм, өнүгүүнүн артындагы кыймылсыздык, акыл-эстүү карылык жана кыштактын артындагы катып калган дүйнөлүк шаар ж.б. Алар – качып кутулгус бүтүүчүлүк, ошентсе дагы ички зарылчылык менен аларга дайыма келишти» [97, 69-70-б.].

Маданияттын жаралуусу, өнүгүүсү, анын жогорку деңгээлге жетүүсү О.Шпенглердин пикири боюнча, бир сапаттан экинчисине өтүүчүлүгү менен «организмдин» «табигый» өлүмү, б.а. маданияттын жоголуп кетүү же «батышы» менен аяктоочу дайыма өзгөрүп туруучу «организм» үчүн мыйзам ченемдүүлүкө баш ийишет. «Ар бир маданият, - О.Шпенглердин пикиринде, - материя жана мейкиндик менен терең белгилик байланышта болушат жана ал аркылуу жүзөгө ашырылууга аракет жасайт. Качан максат багындырлганда, идея, башкача айтканда

ички мүмкүнчүлүктөрдүн бардыгы аягына чыкты жана ичинде жүзөгө ашырылды, анда маданият кокустан катып токтоп, анын каны уюп калат, анын күч-дарамети алсырап цивилизацияга айланат»

Колдонулган адабияттар:

1. Абрамзон, С.М. Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи [Текст] / С.М. Абрамзон. – Фрунзе: Кыргызстан, 1990. – 479 с.
2. Акмолдоева, Ш.Б. Древнекиргизская модель мира (на материалах эпоса «Манас») [Текст] / Ш.Б. Акмолдоева. – Бишкек: Илим, 1996. – 220 с.
3. Ананьев, Б.Г. Человек как предмет познания [Текст] / Б.Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2010. – 288 с.
4. Андрианов В. Структура государственного управления: мировой опыт и российские реалии [Текст] / В. Андрианов // Маркетинг. – М., 2002. – №5. – С. 6–14.
5. Анисимов, С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление [Текст] / С.Ф. Анисимов. – М.: Мысль, 1988. – 253 с.
6. Артур Шопенгауэр. Введение в философию; Новые паралипомены; Об интересном [Текст]/А. Шопенгауэр. – Минск, 2000. – 416 с.

Рецензент: д.филос.н., профессор Шарипова Э.К.